

An Ethnobotanical Study with a Focus on Students' Awareness of Medicinal Plants in the Laylakh Region of Kurdistan

Adel Mohammadi¹ | Zhina Bagheri²

1. Corresponding Author, National Language Institute researcher, Tehran, Iran. E-mail: adel.m223@gmail.com

2. Razi Student Research Center, Dehghan, Iran. E-mail: Zhinabagheri9@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type Research Article	Objective: Ethnobotany is an interdisciplinary field dedicated to documenting indigenous knowledge of plants across different regions. In this context, the present study aims to assess the level of students' knowledge about medicinal plants in the Laylakh region of Kurdistan.
Article history Received: 29 April 2025 Revised: 19 July 2025 Accepted: 22 July 2025 Published: 23 September 2025	Methods: This research was conducted through the development of a questionnaire and field visits to upper secondary schools in the Laylakh region, complemented by personal interviews with specialists and individuals knowledgeable in medicinal plants. Data were collected from 70 native medicinal plant species identified in the Laylakh region using credible references. The analysis employed a descriptive-analytical approach within the framework of ethnobotanical research.
Keywords Education Ethnobotany Laylakh Medicinal plants	Results: The findings reveal that students in the Laylakh region possess limited knowledge and awareness regarding medicinal plants. Their attitudes toward the extinction of plant species reflected general indifference to the loss and endangerment of medicinal flora. However, students demonstrated a relatively high level of interest in medicinal plants.
	Conclusion: The notable gap between students' strong interest and limited awareness indicates that, although the educational system encourages participation in scientific research festivals such as the Khwarizmi Medicinal Plant Festival, it has not yet fully leveraged its potential to educate students about and promote the significance of medicinal plants.

Cite this article: Mohammadi, A., & Bagheri, Zh. (2025). An ethnobotanical study with a focus on students' awareness of medicinal plants in the Laylakh Region of Kurdistan. *Ethnobiology and Biodiversity Conservation*, 2(3), 1-14. <https://doi.org/10.22091/ethc.2025.12812.1056>

©The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22091/ethc.2025.12812.1056>

Publisher: University of Qom

مطالعه گیاه‌شناسی قومی با تمرکز بر آگاهی دانش‌آموزان از گیاهان دارویی در منطقه لیلاخ کردستان

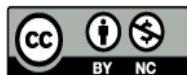
عادل محمدی^۱ | ژینا باقری^۲

۱. نویسنده مسئول، پژوهشگر زبان‌کنده ملی، تهران، ایران. رایانامه: Adel.m223@gmail.com

۲. پژوهش‌سرای رازی، دهگلان، ایران. رایانامه: Zhinabagheri9@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله پژوهشی	هدف: گیاه‌شناسی قومی حوزه‌ای بینارشته‌ای است که به منظور مستندسازی دانش بومی مردم در مورد گیاهان مناطق مختلف به کار گرفته می‌شود. در این راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی میزان دانستی‌های دانش‌آموزان از گیاهان دارویی در منطقه لیلاخ کردستان است.
تاریخچه دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۴/۲۸ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۱ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱	مواد و روش‌ها: این تحقیق با تهیه پرسش‌نامه و مراجعه به مدارس متوسطه دوم منطقه لیلاخ و نیز همراه با مصاحبه شخصی از افراد متخصص و مطلع در زمینه گیاهان دارویی، صورت گرفته است. داده‌های پژوهش به صورت هدفمند برگرفته از ۷۰ گیاه دارویی بومی منطقه لیلاخ کردستان است که با استفاده از منابع معتبر شناسایی و با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از چهارچوب گیاه‌شناسی قومی انجام شده است.
کلیدواژه‌ها اتنوبوتانی گیاهان دارویی لیلاخ گیاه‌شناسی قومی	نتایج: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد دانش و میزان آگاهی دانش‌آموزان در منطقه لیلاخ از گیاهان دارویی در سطح پایینی قرار دارد و نگرش دانش‌آموزان نسبت به انقراض گونه‌های گیاهی چنین بود که بیشتر آن‌ها نسبت به نابودی و انقراض گیاهان دارویی در منطقه بی‌تفاوت بودند؛ اما میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان به گیاهان دارویی از درصد بالایی برخوردار بود.
	نتیجه‌گیری: در نتیجه تفاوت معنادار درصد مذکور حاکی از آن است که نهاد آموزش و پرورش، اگرچه هر ساله دانش‌آموزان را برای ارائه مقالات علمی-پژوهشی در جشنواره گیاهان دارویی خوارزمی تشویق می‌کند؛ اما هنوز نتوانسته است تمام ظرفیت خود را برای آموزش و ترویج اهمیت گیاهان دارویی در میان دانش‌آموزان به کار بگیرد.

استناد: محمدی، عادل؛ و باقری، ژینا (۱۴۰۴). مطالعه گیاه‌شناسی قومی با تمرکز بر آگاهی دانش‌آموزان از گیاهان دارویی در منطقه لیلاخ کردستان. زیست قوم شناسی و حفاظت تنوع زیستی، ۲(۳)، ۱۴-۱. <https://doi.org/10.22091/ethc.2025.12812.1056>

مقدمه

استفاده از گیاهان دارویی برای مقاصد درمانی یک کنش جهانی است و تقریباً هر کشوری از عناصر مفید درمانی و دارویی این گیاهان بهره گرفته است (Serrentino, 1991). این گونه‌های گیاهی در مناطق بومی با استفاده از رویکرد «گیاه‌شناسی قومی»^۱ که توسط مردم بومی آن مناطق شناسایی می‌شوند، به صورت علمی مکتوب نشده‌اند؛ اما به صورت شفاهی از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است (Garnatje et al., 2017). امروزه کسی نمی‌تواند مدعی آن شود که گیاه‌شناسی قومی مختص به یک رشته خاص است؛ بلکه این حوزه میان‌رشته‌ای است که شاخه‌های زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، تاریخ و باستان‌شناسی، گیاه‌شناسی، بیوشیمی، داروشناسی، سم‌شناسی، پزشکی، کشاورزی و غیره را در برمی‌گیرد (Alexiades and Sheldon, 1996). گیاه‌شناسی قومی می‌تواند به عنوان ابزاری مفید جهت توسعه و شکوفایی دانش پزشکی عمل کند. نتایج تعاملات بین گیاهان و مردم که توسط گیاه‌شناسی قومی رمزگشایی می‌شود، دارای پتانسیل مهمی برای حل برخی از مسائلی است که جهان امروز با آن مواجه است. از جمله چالش‌های مشترک جهانی که امروزه با آن روبرو هستیم؛ بهبود وضعیت سلامت مردم و ارائه خدمات بهداشتی مقرون به صرفه است که در چهارچوب گیاه‌شناسی قومی می‌توان این مسئله را تا حد چشمگیری بهبود بخشید (Tuxill and Nabhan, 2001).

در سال‌های اخیر نیز بحث «ترویج اهمیت گیاهان دارویی در مدارس» از سوی معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان کشور مطرح شده است و در این راستا «تأسیس باشگاه دانش‌آموزی گیاهان دارویی»، «تأسیس قطب گیاهان دارویی دانش‌آموزی با همکاری وزارت آموزش و پرورش»، «تدوین کتاب تولید و آماده سازی گیاهان دارویی» از جمله این اقدامات بوده است. لذا در این راستا مسئله اصلی تحقیق حاضر این است که با توجه به این که مراکزی مانند «قطب گیاهان دارویی دانش‌آموزی» که با اجرای پروژه‌هایی چون «تهیه برنامه اجرایی قطب کشوری گیاهان دارویی و برنامه سفیران گیاهان دارویی»، «آماده سازی محتوای علمی برای برنامه تهیه شده توسط گروه‌های زیست‌شناسی و شیمی برای سطح اجتماع، دبیران و دانش‌آموزان»، «آماده سازی پکیج گیاهان دارویی برای فرهنگ سازی»، «تألیف کتاب گزیده‌ای از گیاهان دارویی برای آموزش دبیران»، «برگزاری کارگاه آموزشی کشت گیاهان دارویی برای دانش‌آموزان»، «طراحی و اجرای دوره‌های آموزشی دانش‌آموزی در قطب گیاهان دارویی به صورت پایلوت» نقشی اساسی در این زیست‌بوم داشته است، لذا تحقیق حاضر به دنبال این مسئله است که چنین اقداماتی چگونه می‌تواند بر نگرش و میزان اطلاعات دانش‌آموزان در رابطه با گیاهان دارویی تأثیرگذار باشد.

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی میزان آگاهی و دانش دانش‌آموزان نسبت به گیاهان دارویی بومی منطقه لیاخ در استان کردستان است. در این راستا این مطالعه علاوه بر گردآوری و ثبت گیاهان دارویی بومی منطقه مذکور در صدد است تا میزان آشنایی دانش‌آموزان با نام‌ها، خواص دارویی، کاربردها و شیوه‌های سنتی بهره‌برداری از گیاهان دارویی را ارزیابی کند و از این راه، به سنجش میزان انتقال دانش بومی از نسل‌های گذشته به نسل جوان بپردازد. همچنین پژوهش حاضر می‌کوشد تا با تحلیل داده‌های به دست آمده، نقش نظام آموزشی را در حفظ یا تضعیف میراث گیاه‌شناسی قومی در منطقه مورد مطالعه روشن سازد. افزون بر آن، میزان دانش، آگاهی و نگرش دانش‌آموزان منطقه مذکور در مورد گیاهان دارویی است. این تحقیق پرسشی اساسی را دنبال می‌کند و آن این است که میزان آگاهی دانش‌آموزان منطقه لیاخ کردستان نسبت به گیاهان دارویی بومی چگونه بازتابی می‌شود؟ در این راستا، پژوهش حاضر با روش تحلیلی-توصیفی و بر اساس چهارچوب گیاه‌شناسی قومی است که اهمیت گیاهان دارویی، مطالعه و علاقه‌مندی به گیاهان دارویی، مشاهده گیاهان دارویی، اطلاع و دانش نسبت به گیاهان دارویی، نحوه و موارد استفاده گیاهان دارویی را از دیدگاه دانش‌آموزان منطقه مذکور مورد کندوکاو قرار می‌دهد. بررسی گیاهان دارویی در منطقه لیاخ با بهره‌گیری از چهارچوب گیاه‌شناسی قومی تاکنون انجام نشده است و از این حیث می‌توان گفت که پژوهش حاضر نوآوری دارد. مطالعات مربوط به گیاه‌شناسی قومی در سال‌های اخیر رشد چشمگیری داشته‌اند و بسیاری از پژوهشگران با هدف شناسایی، مستندسازی و حفظ دانش بومی جوامع مختلف نسبت به گیاهان دارویی به بررسی مناطق مختلف پرداخته‌اند. پژوهش‌های مرتبط با موضوع، شامل مطالعات داخلی و خارجی، به شرح زیر آمده‌اند:

^۱. Ethnobotany

جدول ۱. پیشینه پژوهش‌های خارجی درباره آگاهی از گیاهان دارویی

پژوهشگر	سال	محل مطالعه	روش پژوهش	نتایج کلیدی
Bruschi et al	۲۰۱۹	کومو، ایتالیا	گیاه‌شناسی قومی	آگاهی پایین دانش‌آموزان؛ یادگیری از خانواده؛ تفاوت سنی و جنسیتی
Navia et al	۲۰۲۱	اندونزی	توصیفی	کم‌رنگ‌شدن دانش طب سنتی؛ لزوم آموزش مدرسه‌ای
Edwards	۲۰۲۳	جهانی	تحلیل نظری	نقد علم غرب در مورد نام‌گذاری گیاهان دارویی؛ ثبت توصیفی گونه‌ها از دیدگاه زبان‌شناسی
Scherrer et al	۲۰۲۳	برزیل	گیاه‌شناسی قومی	آگاهی پایین؛ نبود آموزش رسمی؛ لزوم حفظ دانش بومی
Łuczaj	۲۰۲۳	-	مطالعات توصیفی	احیای گونه‌های در حال انقراض
Ralte et al	۲۰۲۴	میزورام، هند	گیاه‌شناسی قومی	کشف ۳ گونه جدید از میان ۱۲۴ گونه موجود
Asiimwe et al	۲۰۲۴	اوگاندا	گیاه‌شناسی قومی	آگاهی محدود نسبت به گیاهان دارویی

جدول ۲. پیشینه پژوهش‌های داخلی درباره گیاهان دارویی

پژوهشگر	سال	محل مطالعه	روش پژوهش	نتایج کلیدی
Amini	۲۰۰۲	کردستان	تدوین فرهنگ چندزبانه	واژگان دارویی در ۴ زبان
Mehmanavaz & Mousavi	۲۰۰۵	سمنان	توصیفی	بررسی دانش و آگاهی نسبت به گیاهان دارویی
Hossaini et al	۲۰۰۵	گرگان	میدانی	معرفی گیاهان بومی
Hooshidari	۲۰۰۹	کردستان	طبقه‌بندی گیاه‌شناسی	ثبت ۱۴۴ گونه
Rashidi et al	۲۰۱۲	یاسوج	پیمایشی	سنجش آگاهی و عملکرد
Maghsoodi & Salehi	۲۰۱۵	اوان	گیاه‌شناسی قومی	شناسایی ۶۰ گونه دارویی پرکاربرد
Razmjoui et al	۲۰۱۸	بهبهان	توصیفی	مطالعه ۶۰ گونه؛ غنای منطقه
Ghadimi Joboni & Ghavam	۲۰۲۳	جوین، گیلان	تحلیلی-پیمایشی	ترجیح گیاه دارویی بر داروهای شیمیایی
Saadati et al	۲۰۲۴	گلستان	مصاحبه و پیمایش	شناسایی ۵۴ گونه؛ کاربرد در بیماری‌های گوارشی و قلبی

همانطور که در جدول ۱ اشاره شده است، Bruschi و همکاران (2019) در مورد استفاده از گیاهان دارویی از سوی دانش‌آموزان برخی از مدارس ابتدایی واقع در منطقه بومی کومو (شمال ایتالیا) مطالعه کردند. داده‌های پژوهش در چهارچوب گیاه‌شناسی قومی برگرفته از ۲۴ گونه گیاهی دارویی بود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۷۸ درصد دانش‌آموزان فقط با یکی از آن گونه‌های گیاهی آشنایی داشتند و ۹ درصد با کاربرد یکی از گونه‌های گیاهی در درمان‌ها آشنا بودند. در مجموع، بزرگسالان ۸۵ گونه را در مقایسه با دانش‌آموزان می‌شناختند و این نشان می‌داد که درصد کمی از دانش‌آموزان در مورد استفاده از گیاهان دارویی اطلاعات داشتند که عمدتاً آن را از خانواده خود یاد گرفته بودند. تفاوت‌های مربوط به سن و جنسیت در هر دو گروه نیز معنادار بود و در نهایت با واکاوی داده‌های کمی و کیفی این تحقیق، می‌توان گفت که میزان آگاهی دانش‌آموزان در مورد گیاهان دارویی و نام این گیاهان در جامعه مورد مطالعه، درصد پایینی را به خود اختصاص می‌داد.

Navia و همکاران (2021) به تجزیه و تحلیل گیاهان دارویی در مناطق سکرک و تامیانگ^۱ اندونزی پرداختند. از دیدگاه پژوهشگران با توجه به این که جوامع محلی در مناطق مذکور با کمبود پیشینه مکتوب و رشد اقتصادی ضعیف مواجه بود، فراموشی گونه‌های گیاهان دارویی نیز دانش پزشکی سنتی آن‌ها را در معرض تهدید قرار می‌داد. از این رو، ضروری است که مدارس و مراکز آموزشی برای شناسایی گونه‌های گیاهان دارویی وارد عمل شوند تا در آینده، دانش طب سنتی کشور ارتقا یابد و اطلاعات و آگاهی پیرامون گیاهان دارویی در نسل‌های بعدی تحلیل نرود.

Edwards (2023)، در کتاب خود گیاه‌شناسی بومی را به صورت جهانی مورد بررسی قرار داده است. او معتقد است که از دوران پیدایش بشر، گیاهان ما را با همه پدیده‌هایی که برای بقای خود نیاز داریم اعم از هوا برای تنفس، غذا برای خوردن، موادی برای ساخت لباس و سرپناه و دارویی برای درمان و پیشگیری از بیماری‌ها محافظت نموده‌اند؛ اما علم غربی در طول تاریخ استعماری

^۱. Sekerak & Tamiang

خود، گونه‌های گیاهی بی‌شماری را کشف و به نام خود نام‌گذاری کرده است. در این راستا بسیار ضروری است که سایر مناطق بومی در سراسر جهان، گونه‌های گیاهان دارویی را شناسایی و با ریشه‌یابی این گیاهان از دیدگاه زبان‌شناسی و با استفاده از دانش طب سنتی، در فرهنگ لغت‌های توصیفی ثبت نمایند.

Scherrer و همکاران (2023)، نشان دادند که سطح آگاهی دانش‌آموزان مناطق بومی برزیل از گیاهان دارویی بسیار پایین است؛ که یکی از دلایل آن، فقدان واحدهای درسی مرتبط در برنامه‌های آموزشی رسمی مدارس است. Łuczaj (2023)، در پژوهشی توصیفی، تلاش کرده است تا با مکتوب‌سازی گونه‌های در حال انقراض، آن‌ها را برای نسل‌های آینده حفظ کند. Ralte و همکاران (2024)، نیز در قالب گیاه‌شناسی قومی، به شناسایی سه گونه جدید دارویی در منطقه میزورام هند پرداختند که می‌توانند در درمان‌های سنتی کاربرد داشته باشند. همچنین، Asiimwe و همکاران (2021) نشان دادند که مردم نواحی اطراف جنگل‌های مرکزی اوگاندا تنها با گیاهانی آشنا هستند که در درمان اختلالات گوارشی نقش دارند و آگاهی اندکی نسبت به سایر گونه‌های دارویی دارند.

در ایران، مطالعات متعددی در زمینه دانش بومی نسبت به گیاهان دارویی صورت گرفته است (جدول ۲). Amini (2002)، در یک فرهنگ تخصصی توصیفی چهارزبانه (فارسی، انگلیسی، عربی و کردی) اطلاعاتی درباره گیاهان دارویی گردآوری کرده است. Mehmanavaz و Mousavi (2005) به بررسی دانش، نگرش و عملکرد مردم شهرستان سمنان درباره گیاهان دارویی پرداخته‌اند. Hossaini و همکاران (2009) گیاهان دارویی منطقه گرگان را شناسایی و بررسی کرده‌اند. Hooshidari (2009)، نیز در پژوهشی در استان کردستان، ۱۴۴ گونه گیاه دارویی را طبقه‌بندی و توصیف کرده است. Rashidi و همکاران (2012)، در شهر یاسوج، آگاهی، نگرش و عملکرد مردم نسبت به مصرف گیاهان دارویی را ارزیابی کرده‌اند. Maghsoodi و Slehi (2015)، با رویکرد کیفی و استفاده از مصاحبه و مشاهده، دانش بومی مردم منطقه اوان را مستند کرده‌اند. آن‌ها با بهره‌گیری از پرسشنامه تخصصی، ۶۰ گونه گیاه دارویی را شناسایی و توسط کارشناسان دانشگاه خوارزمی به‌صورت علمی نام‌گذاری کرده‌اند؛ از جمله گون *(Astragalus ovinus Boiss.)*، کنگر *(Gundelia tournefortii L.)* و شیرین‌بیان *(Glycyrrhiza glabra L.)* که مردم منطقه بیشترین اطلاعات را در مورد آن‌ها داشتند.

چارچوب نظری

اصطلاح گیاه‌شناسی قومی که در ایران به «گیاه قوم‌شناسی» و «اتنوبوتانی» شناخته می‌شود، از واژگان یونانی «Ethno» به معنی قوم و «Botane» به معنی گیاه دارویی مشتق شده است و به علم مطالعه روابط کاربردی انسان با گیاهان دارویی اشاره دارد. این اصطلاح توسط Hershberger (1986)، گیاه‌شناس آمریکایی، ابداع شده است. برخی پژوهشگران معتقدند گیاه‌شناسی قومی از یونان سرچشمه گرفته و توسط اعراب، سپس هندی‌ها و اروپایی‌ها گسترش یافته است (Siddique et al., 2021). این رشته که بزرگ‌ترین زیرشاخه زیست‌شناسی قومی^۱ است، به‌طور کلی به تعامل مردم با گیاهان، به‌ویژه گیاهان دارویی، می‌پردازد و معنای فرهنگی این رابطه و آگاهی مردم درباره گیاهان دارویی را بررسی می‌کند (Turner, 1995; Cunningham, 2008).

گیاه دارویی به گیاهی گفته می‌شود که در یکی از اندام‌هایش موادی درمانی دارد. Sofowora (2008) و Evans (2008)، گیاهان دارویی را شامل: (۱) گیاهان مورد استفاده در فرآورده‌های گالنیک^۲ مانند دم‌کرده‌ها، (۲) گیاهان استخراج‌کننده مواد خالص برای درمان، (۳) ادویه‌ها و گیاهان عطرسازی، (۴) گیاهان میکروسکوپی مانند قارچ‌ها و (۵) گیاهان الیافی برای پانسمان‌های جراحی، تعریف کرده‌اند. تقریباً ۸۰ درصد جمعیت جهان برای نیازهای درمانی خود به گیاهان دارویی وابسته‌اند؛ زیرا داروهای سنتی ارزان‌تر، با عوارض کمتر و در مناطق دورافتاده به‌عنوان تنها گزینه موجود هستند. ثبت و مستندسازی این گیاهان می‌تواند هویت و اقتصاد محلی را تقویت کند (Popovic et al., 2016; Rasool Hassan, 2012).

امروزه پژوهشگران، گیاه‌شناسی قومی را دانشی می‌دانند که در طول نسل‌ها با انتقال فرهنگی، به شناسایی، نام‌گذاری و ارزیابی خواص گیاهان بومی بر اساس طب سنتی می‌پردازد (Berkes et al., 2000). در این تعریف، طب سنتی به‌عنوان دانشی منحصر به فرد مطرح است که تمامی افراد، از جمله دانش‌آموزان، دانشجویان و زنان و مردان بومی، در آن سهیم‌اند (Dahlberg and

¹. Ethnobiology

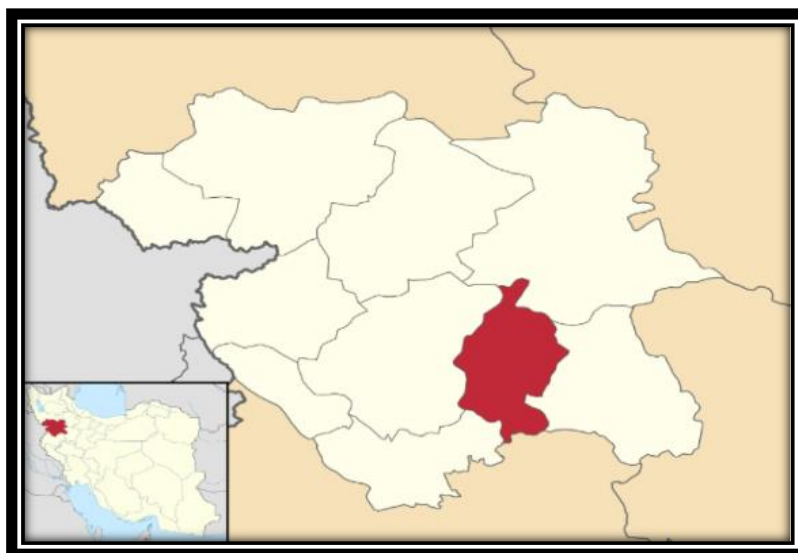
². Galenical preparations

(Trygger, 2009; Grenier, 1998). با این حال، بسیاری بر این باورند که دانش سنتی گیاهان دارویی در زندگی مدرن رو به کاهش است و انتقال این دانش از نسلی به نسل دیگر کمرنگ شده است؛ چرا که بررسی گیاهان به صورت تخصصی تر و علمی تر در حال انجام است (Cox, 2000).

مواد و روش‌ها

منطقه لیلاخ همان‌طور که در شکل ۱ مشخص شده است بین حداکثر ۴۷ درجه و ۳۶ دقیقه شرقی و حداقل ۴۷ درجه و ۷ دقیقه شرقی و حداکثر ۳۵ درجه و ۳۸ دقیقه شمالی و حداقل ۳۵ درجه و ۲ دقیقه شمالی قرار دارد. اصولاً جغرافیای فرهنگی لیلاخ با جغرافیای فعلی شهرستان دهگلان همخوانی ندارد؛ زیرا پهنه فرهنگی این منطقه چند برابر شهرستان تازه تاسیس دهگلان است. این شهرستان دارای دو شهر به نام‌های دهگلان و بلبان آباد است و ۵ دهستان و ۱۳۸ آبادی را در برمی گیرد. آب‌وهوای این منطقه متأثر از توده‌های هوایی مرطوب مدیترانه است. این منطقه دارای تابستان‌های نسبتاً معتدل و زمستان‌های بسیار سرد است و خاک‌های این منطقه بیشتر از نوع خاک‌های کامبیزول^۱ و خاک‌های ریگوسولز^۲ و خاک‌های لیتوسولز^۳ است که به ترتیب خاک‌هایی با بافت عمیق و نیمه عمیق و کم عمق است و مناسب دیم کاری غلات و زراعت آبی و درخت کاری است. افزون بر آن، این منطقه شامل کوهستان‌ها و تپه‌های مرتفع است و بیشتر به صورت بایر با پوشش گیاهی کم تا متوسط و در برخی نقاط به صورت بوته‌زار است (Mohammadi, 2022).

این پژوهش در چهارچوب گیاه‌شناسی قومی صورت پذیرفته که مبتنی بر روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و به شیوه‌ای تلفیقی از رویکردهای کیفی و کمی انجام شده است. در تحولات اخیر برای حوزه گیاه‌شناسی قومی از روش کمی نیز در تلفیق با روش کیفی استفاده می‌شود تا بسامد و فراوانی استفاده از گونه گیاهی که در پرسش‌نامه‌ها مطرح شده است به صورت دقیق بیان شود. داده‌های پژوهش برگرفته از ۷۰ گونه گیاه دارویی در فصول مختلف سال است که پس از بررسی و شناسایی ثبت شده است. ابتدا، پس از تهیه نقشه جغرافیایی منطقه لیلاخ، به مناطقی که رویش گیاهان دارویی امکان‌پذیر بود، مراجعه شد. برای کاهش خطا با افراد مطلع و صاحب نظر منطقه در این زمینه اطلاعاتی نظیر (نام‌های بومی و فارسی و...) گردآوری شد. اطلاعات جمع آوری شده با ابزارهای مشاهده و مصاحبه به شیوه میدانی بررسی و با منابع علمی معتبر نظیر مجموعه فلور ایرانیکا^۴ (Rechinger, 2005) و سایر منابع مهم گیاه‌شناسی نظیر فرهنگ‌های تخصصی (Asadi, 2009; Amini, 2002)، به شیوه اسنادی با نمونه‌گیری هدفمند

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی منطقه لیلاخ

1. Cambisols
2. Regosols
3. Lithosols
4. Flora Iranica

تطبیق داده شد تا از صحت آنها اطمینال حاصل شود؛ به عبارتی، شناسایی ۷۰ گیاه دارویی در این پژوهش بر پایه روش کتابخانه‌ای و مرور نظام‌مند منابع علمی معتبر صورت گرفت. در موارد ضروری، از نظر متخصصان گیاهان دارویی نیز بهره گرفته شد. در این راستا، پرسش‌نامه تخصصی و استاندارد گیاه‌شناسی قومی برگرفته از Simbo (2010) بین ۳۰۰ نفر از دانش‌آموزان متوسطه دوم مدارس منطقه لیاخ در سطح بافت شهری و روستایی توزیع شد. نمونه‌های گیاهی جمع‌آوری شده در این پژوهش در هرباریوم مرکز پژوهش‌سرای شهرستان دهگلان خشک و نگهداری شدند. فرآیند شناسایی گیاهان با بهره‌گیری از منابع معتبر گیاه‌شناسی از جمله فلور ایرانیکا (Rechinger, 2005) و فرهنگ‌های تخصصی گیاهی (Asadi, 2009; Amini, 2002) انجام گرفت و در موارد لازم نظر متخصصان گیاهان دارویی نیز مورد استفاده قرار گرفت. لازم به ذکر است برای نام‌های بومی گیاهان که به زبان کردی لیاخی است از الفبای آوانگار بین‌المللی در جدول ۱ استفاده شد. این نوع نوشتار بر مبنای الفبای استاندارد جهانی است (Carr, 2008; Modarresi Ghavami, 2016).

پرسشنامه گیاه‌شناسی قومی در مورد میزان دانش و آگاهی افراد (Simbo, 2010)

نام و نام خانوادگی..... سن..... میزان تحصیلات..... محل سکونت.....
۱) آیا تاکنون از گیاهان دارویی استفاده نموده‌اید؟
۲) از کدام گونه گیاه دارویی استفاده می‌کنید؟
۳) چه اطلاعاتی در مورد خاصیت دارویی این گیاه/گیاهان می‌دانید؟
۴) آیا خودتان در منطقه این گیاه/ گیاهان را مشاهده نموده‌اید؟
۵) نگران نابودی گیاهان دارویی در این منطقه نیستید؟
۶) نام‌های فارسی یا بومی گیاهان دارویی را می‌دانید؟
۷) آیا علاقه‌مند به مطالعه گیاهان دارویی هستید؟
۸) ترجیح می‌دهید از گیاهان دارویی استفاده کنید یا داروهای شیمیایی؟
۹) بیشتر در چه فصلی از این گیاهان استفاده می‌کنید؟
۱۰) گیاهان دارویی برای منطقه چه اهمیتی دارد؟

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در جدول ۲، تعداد ۷۰ گونه از گیاهان دارویی در منطقه لیاخ ذکر شده است. از دیدگاه Tabad و همکاران (2021) گونه‌های گیاهی در مجموع ۲۶۱ گونه هستند؛ اما در تحقیق حاضر فقط به شناسایی گونه‌هایی پرداخته شده است که خاصیت دارویی دارند. همان‌طور که در جدول ۳ آمده است؛ از ۷۰ گونه گیاه دارویی که در منطقه شناسایی شده بود، بیشتر دانش‌آموزان بر اساس شاخص UR (گزارش استفاده) تنها با نام چند گونه نظیر کنگر (*Gundelia tournefortii* L.)، شنگ (*Tragopogon bupththalmoides* Boiss.)، سنج (*Elaeagnus angustifolia* L.)، جعفری (*Petroselinum crispum* (Mill.) اسفناج (*Spinacia oleracea* L.) که مصرف خوراکی داشتند، آشنا بودند و درصد بسیار کمی با سایر گونه‌های گیاهی آشنا بودند. در مورد مصرف گیاهان دارویی، نیمی از دانش‌آموزان از گیاهان دارویی استفاده نمی‌کردند و تنها از گونه‌های خوراکی نظیر کنگر (*G. tournefortii* L.) (UR=120) و شنگ (*T. bupththalmoides* Boiss.) (UR=95) که مصرف آن بیش از بقیه گونه‌ها بود، استفاده می‌کردند. در طب سنتی اروپا، برگ‌های کنگر (*G. tournefortii* L.) به‌عنوان ماده افزایش‌دهندهٔ ادرار (دیورتیک) و محرک کلیه‌ها، دفع سنگ کلیه، محرک ترشح صفرا از کبد و انقباض کیسهٔ صفرا مورد استفاده قرار می‌گیرد. این گیاه غنی از پتاسیم بوده و از نظر انرژی غنی است (Ziaei et al., 2004)؛ اما اطلاعات دانش‌آموزان از این گیاه صرفاً در مصرف خوراکی آن خلاصه می‌شد و بیشتر آن‌ها محل رویش این گیاه را نیز نمی‌دانستند. گیاه دارویی دیگر که دانش‌آموزان با آن آشنا بودند، گیاه شنگ بود. بر اساس متون طب سنتی، این گیاه دارای خواص متعدد درمانی در بسیاری از بیماری‌ها از جمله زخم‌های گوارشی، التهابات روده و اسهال بوده و تقویت‌کننده و محافظت‌کننده کبد در برابر سموم است و عصاره آن به دلیل قابض بودن، جهت درمان انواع خونریزی از جمله خونریزی‌های رحمی،

جدول ۳. گیاهان دارویی منطقه لیلاخ؛ مطالعه اتنوبوتانی

شماره هرباریومی	نام گیاه	نام بومی (IPA)	نام علمی	بخش مورد استفاده	کاربردهای دارویی ذکر شده	UR (گزارش استفاده)
LH-01	آویشن	/æzbowæ/	Thymus fallax Fisch. & C.A. Mey	سرشاخه و برگ دارگل	سرفه (۸)، گلودرد (۲۶)	۳۴
LH-02	ترشک	/sitʃkæ/	Rumex acetosa L.	ساقه و برگ	فشارخون (۱۳) کم خونی (۸)	۲۱
LH-03	خاکشیر	/xakʃir/	Descurainia sophia (L.) Webb ex Prantl	بذر	یبوست (۱۶)، واریس (۳)	۱۹
LH-04	ریواس	/Řewas/	Rheum ribes L.	ساقه	ورم روده‌ها (۱۰)، اسهال (۱۵)	۲۵
LH-05	سماق	/semaq/	Rhus coriaria L.	میوه	عقوت‌های قارچی (۲۱)	۲۱
LH-06	دانه‌سیاه	/siawlæ/	Nigella sativa L.	دانه	سردرد (۴)، دندان (۱)	۵
LH-07	خشخاش هرز	/goʃaʃæsüræ/	Papaver rhoeas L	گلبرگ	سرفه سیاه (۲۱)، پوست (۴)	۲۵
LH-08	شنبلله	/ʃemhi/	Trigonella astroites Fisch. & C. A. Mey	برگ و بذر	ناراحتی گوارشی (۵۶)	۵۶
LH-09	والک	/gelaxæ/	Allium ursinum	برگ و شیرابه	بیماری‌های تنفسی (۷)	۷
LH-10	گزنه	/geznæ/	Urtica dioica L.	ساقه و برگ	سرماخوردگی (۲۲)	۲۲
LH-11	گل سرخ	/goʃbaxi/	Rosa damascena (Mill)	گلبرگ	التهاب (۲)، آرام‌بخش (۶)	۸
LH-12	نسترن کوهی	/deliq/	Rosa foetida (Mill)	میوه	درمان سرماخوردگی (۱۷)	۱۷
LH-13	پنیرک	/pæpætʃwæ/	Malva neglecta Wallr	گل و برگ	درمان زخم (۵)، تقویت بدن (۱)	۶
LH-14	سازو	/pūzæl/	Juncus effusus L.	ساقه	درمان سوخت‌وساز بدن (۱۴)	۱۴
LH-15	بذرک	/bezræk/ L. (Linnaeus)	Linum glaucum Boiss. & Noë	بذر	پوکی استخوان (۵)، ادرار (۱۰)	۱۵
LH-16	سنجد	/serentʃek/	Elaeagnus angustifolia L	میوه	معه‌درد (۴۰)، کلیه (۲۰)	۶۰
LH-17	رازیانه	/řazyana/	Foeniculum vulgare (Mill.)	دانه	علائم یائسگی (۸)	۸
LH-18	فرفیون	/xoʃil/	Euphorbia Helioscopia L.	برگ و ساقه	معه و سنگ کلیه (۱۳)	۱۳
LH-19	شاه‌تره	/ʃataæ/	Fumaria vaillantii Loisel.	گل و برگ	کبد (۵۱) و سلامتی پوست (۹)	۶۰
LH-20	گون	/gæwen/	Astragalus ovinus Boiss.	ریشه و صمغ	التهاب و ضد پیری (۲۳)	۲۳
LH-21	کنگر	/qeŋær/	Gundelia tournefortii L.	ریشه	فشارخون (۱۲۰)	۱۲۰
LH-22	گل بی‌مرگ	/goʃtup/	Helichrysum oligocephalum DC. *	گل	نفخ و درد شکم (۲۵)	۲۵
LH-23	چوبک	/spun/	Acanthophyllum microcephalum Boiss.	ریشه	بیماری‌های عفونی (۱۰)	۱۰
LH-24	چغندر	/tʃunær/	Beta vulgaris L	برگ و ریشه	فشارخون (۸) و قلب (۲)	۱۰
LH-25	گل‌گندم آبی	/tʃawzaqlæ/	Centaurea Cyanus L	گل	ضد استسقاء (۱)، درد عصبی (۹)	۲۲
LH-26	گل‌گندم انبوه	/geʃalek/	Centaurea aggregate L	گل	ترشح معده (۱۰)، خون (۹)	۱۹
LH-27	گل‌گندم زرد	/defkæzærdæ/	Centaurea macrocephala L	گل	ترشح معده و کبد (۲۵)	۲۵
LH-28	کاسنی	/tʃæqtʃæqæ/	Cichorium intybus L.	ریشه و برگ	کم‌خونی (۱۲)	۱۲
LH-29	زالزالک	/beltʃ/	Crataegus monogyna	میوه	فشارخون و رگ‌ها (۱۸)	۱۸
LH-30	شوید	/ʃüt/	Anethum graveolens L.	بذر و برگ	یبوست (۲۴) و اسهال (۳)	۳۷
LH-31	پیاز	/piaʒ/	Allium atroviolaceum Boiss.	پیاز	عقوت (۹)، قند خون (۳۹)	۳۸
LH-32	تلخه گیجه	/gezyætælæ/	Acroptilon repens (L.) DC.	برگ	معه (۴)، یبوست (۳)	۷
LH-33	چوبک	/tæplæ gawen/	Acanthophyllum microcephalum Boiss.	ریشه	سیاتیک (۵)، درد مفاصل (۱۹)	۲۴
LH-34	ختمی	/goʃhero/	Alcea kurdica (Schlecht.) Alef.	گلبرگ	درمان سینه و سرفه (۴۰)	۴۰
LH-35	بومادران	/bomaran/	Achillea millefolium L. ssp millefolium	دارگل سرشاخه	بیماری معده (۱۸)	۱۸
LH-36	خارشتر	/weʃterxwan/	Astragalus brachycalyx Fisch	ساقه	عقوت مجاری ادرار (۱۲)	۱۲
LH-37	موسیر	/sirægænkæ/	Allium stipitatum Regel	پیاز	چاقی و چربی (۲۳)	۲۳

ادامه جدول ۳.

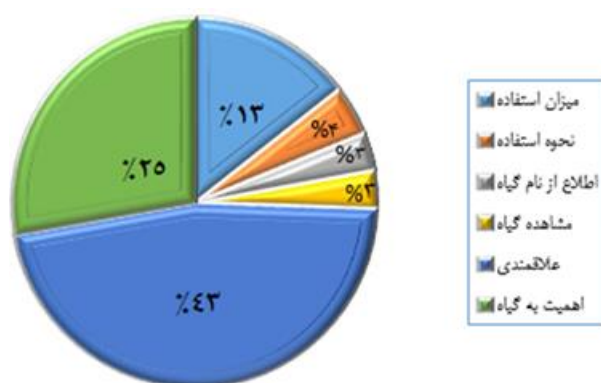
LH-38	خرزهره	/dʒalæ/	Nerium oleander L	برگ	تسکین درد عضلات (۷)	۷
LH-39	گل‌گاوزبان	/gozerwan/	Echium amoenum Fisch. & C.A.Mey	برگ و گل	عفونت‌ها (۱۰)	۱۰
LH-40	اسپند	/qan/	Peganum harmala L	بذر	ضد عفونی (۲۵)	۲۵
LH-41	شیدر	/wendʒæ/	Trifolium resupinatum L.	برگ و گل	معدده (۶)، کبد (۱۰)	۱۶
LH-42	لاله واژگون	/hælaʔæ?i behm/ L. (Linnaeus)	Fritillaria crassifolia Boiss. & A. Huet subsp.	پیاز	سرفه و خلط (۱۲)	۱۲
LH-43	بادام	/bauwæm /	Amygdalus haussknechtii C. K. Schneid. ex	برگ	سنگ کلیه (۹) و مثانه (۱۱)	۲۱
LH-44	آفتاب‌پرست	/merawkæ/	Heliotropium europaeum L.	گیاه شیره	صفرا و کلیه (۱۹)	۱۹
LH-45	پیچک	/læwlaw	Convolvulus arvensis L	گل	صفرا (۲۱)	۲۱
LH-46	ریحان	/ʔehan/	Ocimum basilicum L	برگ	سردرد (۱۱)، گلودرد (۳۴)	۴۵
LH-47	شاهی	/tæfætizæ/	Lepidium Sativum L	برگ	بیماری تنفسی (۴)، اشتها (۸)	۱۱
LH-48	تره	/kæwær/	Allium ampeloprasum var	برگ	فشارخون (۳۴)، هضم (۲۲)	۵۶
LH-49	سوسنبر	/næ?na/	Mentha piperita L.	برگ	نفخ و اسهال (۲۷)	۳۷
LH-50	شکر تیغال	/kærtæ?i/	Echinops orientalis Trautv	بذر و خار	سرماخوردگی (۱۷)	۱۷
LH-51	غازی‌یاقی	/qazjaxe/	Falcaria vulgaris Bernh.	برگ	پوست (۶)	۶
LH-52	پونه	/pünæ/	Mentha longifolia (L.) Huds	برگ	اسهال (۳۹)	۳۹
LH-53	شنگ	/ʔen/	Tragopogon bupthalamoides Boiss	برگ	گوارشی (۹۵)	۹۵
LH-54	مرزه	/tæʔalat/	Satureja sahendica Bornm.	برگ	فشارخون و دیابت (۵)	۵
LH-55	شنبلله	/ʔemli/	Trigonella astroites Fisch. & C. A. Mey.	برگ و بذر	اختلالات رشدی (۵۶)	۵۶
LH-56	جعفری	/dʒæferi/	Petroselinum crispum (Mill.)	برگ	دیابت و سم‌زدایی (۵۵)	۵۵
LH-57	اسفناج	/ʔesfænadʒ/	Spinacia oleracea L.	برگ	بیماری‌های عروقی (۵۰)	۵۰
LH-58	علف چشمه	/küzaʔæ/	Nasturtium officinale W.T. Aiton	ریشه	سرطان سینه (۸)	۸
LH-59	دستنبو	/ʔæmamæ/	Cucumis melo L	میوه	سرماخوردگی (۱۸)	۱۸
LH-60	شیرین‌بیان	/ʔirin bæʔæk/	Glycyrrhiza glabra L.	ریشه	ناراحتی و زخم معدده (۲۰)	۲۰
LH-61	نخودفرنگی	/nuk/	Pisum sativum L.	برگ	ورم و التهاب معدده (۲۲)	۲۲
LH-62	دارچین	/qofidʒan/	Cinnamomum verum	تنه پوست	تنگی نفس و فشار (۱۵)	۱۵
LH-63	گشنیز	/tawʔæ/	Coriandrum sativum L.	بذر	ریزش مو، نفخ (۵۹)	۵۹
LH-64	خارمریم	/kærkul/	Silybum marianum	میوه	کبد چرب (۱۲)	۱۲
LH-65	بارهنگ	/danhæʔækeʔæ/	Plantago major	برگ	سرفه و یبوست (۹)	۹
LH-66	بابونه	/goʔæhadʒjan æ/	Chamaemelum nobile L	گل	عفونت‌های تنفسی (۱۴)	۱۴
LH-67	خارخسک	/pæykul/	Smyrniopsis aucheri Boiss.	میوه	چربی کبد (۱۷)	۱۷
LH-68	چای کوهی	/guʔækow/	Stachys lavandulifolia Vahl	برگ	عفونت و گوارش (۱۸)	۱۸
LH-69	آلاله برفی	/xoʔæʔeræ/	Ficaria kochii Ledeb.	گل	سردرد (۳)، تنگی نفس (۱۰)	۱۳
LH-70	وسمه	/wesmæ/	Nasturtium officinale W.T. Aiton	برگ	رنگ مو (۸)	۸

دستگاه تنفسی و درمان برخی از انواع اسهال نیز مؤثر است. استعمال موضعی گل‌های گیاه شنگ جهت درمان سوختگی مفید است و ریشه این گیاه در طب سنتی جهت سم‌زدایی بدن مورد استفاده قرار می‌گیرد (Lotfizadeh et al., 2013). از بین دمنوش‌ها، گونه دارویی گل‌ختمی یکی از گیاهان بود که تعداد کمی از دانش‌آموزان اطلاعاتی را در مورد آنها داشتند. از دمنوش گل‌ختمی برای درمان سرفه‌های شدید و مشکلات تنفسی استفاده می‌شود. از دیدگاه Ghaderi و همکاران (2020)، چنین گیاهی که بیشتر در میان مردم شناخته شده است؛ جزو گیاهان لعاب‌دار است و گیاهان لعاب‌دار گیاهانی هستند که سرشار از

ترکیبات قندی به نام موسیلاژ هستند که برای نرم کردن مجرای تنفسی بسیار اهمیت دارد. ختمی از خانواده پنیرک می‌باشد. این گیاه یکی از گیاهان دارویی است که به‌منظور درمان از زمان‌های باستانی مورد توجه بوده است. قسمت‌های مختلف گیاه ختمی از جمله برگ، گل و ریشه آن به‌عنوان دارو به کار می‌رود. ریشه‌های گیاه ختمی حاوی موسیلاژ (ماده لزج گیاه)، فلاونوئید و گلیکوسایدها بوده و برگ‌های آن نیز حاوی کومارین اسکوپولتین است. بنابراین گیاه ختمی به علت داشتن متابولیت‌های ثانویه مفید، دارای ارزش بالقوه درمانی است. کاربردهای سنتی گیاه دارویی ختمی در درمان بسیاری از بیماری‌ها و وجود ترکیبات گیاهی و دارویی ارزشمند در آن می‌تواند زمینه‌ای را برای کشف داروهای با منشأ گیاهی به وجود آورد. این گیاه به درمان سرفه، سرماخوردگی، تب و مشکلات معده کمک می‌کند. از سنگ کلیه جلوگیری کرده و گرفتگی قفسه سینه را برطرف می‌کند (Ghaderi et al., 2020).

در مورد میزان علاقه‌مندی به مطالعه و اهمیت گیاهان دارویی تفاوت معناداری وجود داشت (شکل ۲). درصد بسیاری از دانش‌آموزان به مطالعه گیاهان دارویی علاقه‌مند بودند؛ اما در مورد انقراض آن‌ها اهمیت چندانی نمی‌دادند و این نشان می‌دهد که دانش و آگاهی دانش‌آموزان در مورد محیط‌زیست پایین است. در نام‌دهی‌های بومی به زبان گُردی لیلای، بیشتر گونه‌های گیاهی دارای نام‌های حیوانات، الفاظ جنسی و... بودند که این موضوع درخور توجه بود؛ اما درصد کمی از دانش‌آموزان از این نام‌ها اطلاع داشتند. در این میان با صاحب‌نظران این حوزه پیرامون نام‌دهی گیاهان و ریشه آن‌ها نیز به بحث و تبادل نظر پرداخته شد. برای مثال در علم زبان‌شناسی که نام یک گیاه ناخوشایند باشد با نام دیگر آن را نام‌گذاری می‌کنند که به این پدیده «خوشایندگویی» و «ناخوشایندگویی»^۱ در کلام می‌گویند. خوشایندگویی به واژه‌ها و عبارات غیرمستقیمی اشاره دارند که جایگزین عبارات و واژه‌های مستقیم ناخوشایند می‌شوند (Fan, 2006). در زبان اکثر مردم منطقه این خوشایندگویی در مورد گیاهان دارویی دیده نمی‌شود و بیشتر همان نام‌های گُردی را به کار می‌گرفتند. برخی از نام‌ها نیز به صورت استعاری در اذهان مردم نقش بسته‌اند (Mohammadi, 2023).

با وجود اینکه تحقیق حاضر با روش کیفی انجام شده است؛ اما در تحولات اخیر در حوزه گیاه‌شناسی قومی از روش کمی نیز در تلفیق با روش کیفی استفاده می‌شود تا بسامد و فراوانی استفاده از گونه گیاهی که در پرسش‌نامه‌ها مطرح شده است به‌صورت دقیق بیان شود. شکل ۲ نشان می‌دهد فراوانی و درصد علاقه‌مندی به مطالعه گیاهان دارویی بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است و در تفاوتی معنادار، اهمیت به انقراض این گونه‌ها درصد کمی را به خود اختصاص داده است که براساس گفته‌های قبلی، علت آن به محتوای آموزشی و کتاب‌های درسی بر می‌گردد.

شکل ۲. درصد میزان اطلاعات و آگاهی دانش‌آموزان از گیاهان دارویی در منطقه

^۱. Euphemism & Dysphemism

بحث

در این پژوهش به بررسی دانش و میزان آگاهی دانش‌آموزان منطقه لیلخ کردستان نسبت به گیاهان دارویی در چهارچوب گیاه‌شناسی قومی پرداخته شد. گیاه‌شناسی قومی به صورت میان‌رشته‌های در شاخه‌های زبان‌شناسی، پزشکی و... به تعامل انسان با گیاهان می‌پردازد و چگونگی استفاده مردم یک فرهنگ یا یک منطقه خاص را مورد بررسی قرار می‌دهد. این تحقیق در دو مرحله انجام گرفت؛ گام اول گردآوری و ثبت گیاهان دارویی در منطقه لیلخ کردستان بود که طی آن ۷۰ گونه از گیاهان دارویی با نام‌های بومی و خاصیت دارویی بر اساس مطالعه Tabad و همکاران (2021) شناسایی شدند. سپس با توزیع پرسش‌نامه تخصصی، میزان دانش و آگاهی دانش‌آموزان منطقه لیلخ پیرامون گیاهان دارویی مورد ارزیابی قرار گرفت.

یافته‌ها نشان می‌دهد که دانش و آگاهی دانش‌آموزان در منطقه لیلخ از گیاهان دارویی در سطح پایینی قرار دارد. در این راستا استفاده از ظرفیت آموزش و پرورش برای ترویج اهمیت گیاهان دارویی بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا به باور Fishman (1997) دانش گیاه‌شناسی قومی مستلزم کار گروهی و مهارت‌های اجتماعی است که این شاخه با آموزش و یادگیری آن به دانش‌آموزان ترویج داده می‌شود. از سوی دیگر، میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان به گیاهان دارویی از درصد بالایی برخوردار بود و این موضوع حاکی از آن است که آموزش و پرورش باید برای تمامی رشته‌ها تدابیر و اقداماتی در این زمینه اتخاذ کند. برای نمونه در نظام آموزشی سایر کشورها جهت آموزش گیاهان دارویی، مجلات دانش‌آموزی منتشر می‌کنند و واحدهای درسی و کارگاه‌های آموزشی در این زمینه تدوین و راه‌اندازی می‌کنند.

متغیر بعدی نگرش دانش‌آموزان نسبت به انقراض گونه‌های گیاهی بود که بیشتر آن‌ها نسبت به نابودی و انقراض این گونه‌ها در منطقه بی تفاوت بودند. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در سال‌های اخیر اقداماتی که به صورت رسمی انجام شده است به صورت فراگیر بر نگرش و میزان اطلاعات دانش‌آموزان در رابطه با گیاهان دارویی تأثیر چندانی نداشته است و اقداماتی که برای توسعه زیست‌بوم فناوری و گیاهان دارویی در میان دانش‌آموزان انجام شده است، هنوز دارای ضعف و کاستی‌هایی است. نظام آموزش و پرورش می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری ذهنیت دانش‌آموزان نسبت به حفاظت از منابع طبیعی ایفا کند. برای مثال شبکه شاد ظرفیت مناسبی برای ارائه ایده‌های دانش‌آموزان و فرهنگ‌سازی در مورد استفاده و جایگاه گیاهان دارویی دارد و می‌تواند نگرش دانش‌آموزان را نسبت به گیاهان دارویی تغییر دهد. Kraipeerapun و Thongthew (2007) در اهمیت به این موضوع مراحل را برای توسعه برنامه درسی در مدارس پیشنهاد می‌دهند. یکی از آن مراحل تشخیص چشم‌اندازها است؛ یعنی یک نفر متخصص گیاه‌شناسی به عوامل مدرسه اضافه شود و کارگاه‌های آموزشی را برای گیاهان دارویی برگزار کند. دوم شناسایی مدیریت یادگیری و ارزیابی عملکرد دانش‌آموزان است که بایستی بر کیفیت آموزش در خصوص گیاهان دارویی نظارت داشته باشد. روی-هم‌رفته این اقدامات می‌تواند بر دانش و میزان آگاهی دانش‌آموزان نقش بسزایی داشته باشد. با توجه به نتایج پژوهش حاضر، به علاقه‌مندی که قصد دارند در این حوزه پژوهش انجام دهند؛ موضوعاتی به شرح زیر پیشنهاد داده می‌شود:

- (۱) انجام موضوع مقاله حاضر به صورت مقایسه‌ای در سایر استان‌ها و در سطح کشوری
- (۲) بررسی راهبردهای توسعه برنامه درسی گیاه‌شناسی قومی برای دانش‌آموزان مدارس کشور
- (۳) دیدگاه دانش‌آموزان در مورد برنامه آموزش مبتنی بر گیاه‌شناسی قومی و نگرش آن‌ها نسبت به طب سنتی

منابع

- امینی، امیر (۱۳۸۱). فرهنگ گیاهان دارویی (جلد ۳). آمل: انتشارات چاپ شهر.
- تبد، محمد عارف؛ عباس‌زاده، واحد؛ معروفی، حسین؛ و جلیلیان، نسترن (۱۴۰۰). بررسی فلوریستیک منطقه لیلخ شهرستان دهگلان، استان کردستان. *مجله پژوهش‌های گیاهی* (مجله زیست‌شناسی ایران)، ۳۴ (۲)، ۲۹۷-۳۱۵.
- حسینی، سید رضا؛ ابرسجی، قاسمعلی؛ و حسینی، سید حبیب (۱۳۸۷). گیاهان دارویی استان گلستان. *تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۲۴ (۴۲)، ۴۷۲-۴۹۹.

رزمجویی، دامن؛ زارعی، زهرا؛ و آرمند، رحام (۱۳۹۶). مطالعه اتنوبوتانی (شناسایی، خواص درمانی و نحوه استفاده) برخی گیاهان دارویی شهرستان بهبهان، استان خوزستان. *فصلنامه گیاهان دارویی*، ۱۶ (۶۴)، ۳۳-۴۹.

رشیدی، شمس‌اله؛ فرجی، هوشنگ؛ جهان‌بین، داریوش؛ و میرفردی، اصغر (۱۳۹۰). ارزیابی میزان آگاهی، اعتقاد و عملکرد مردم شهر یاسوج نسبت به گیاهان دارویی. *گیاهان دارویی*، ۱۱ (۸)، ۱۷۷-۱۸۴.

سعادت، راضیه؛ ستاریان، علی؛ و دانشور، ابوالفضل (۱۴۰۲). گیاه‌قوم‌شناسی (با تأکید بر کاربرد دارویی) گیاهان شرق استان گلستان (اقوام ترکمن). *تحقیقات علمی گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۳۹ (۱)، ۱۶-۳۷.

ضیایی، سید علی؛ دست‌پاک، آرزو؛ نقدی بادی، حسنعلی؛ پورحسینی، لیلا؛ همتی‌مقدم، احمدرضا؛ و غروی نایینی، مهین (۱۳۸۳). مروری بر گیاه کنگر فرنگی (*Cynara scolymus* L.). *گیاهان دارویی*، ۴ (۱۳)، ۱-۱۰.

قادری، علی؛ احمدی، خدیجه؛ پوریایی، احدی؛ و آذرباد، حمیدرضا (۱۴۰۰). مروری بر خواص درمانی گیاه دارویی ختمی از دیدگاه سنتی. *اولین همایش ملی گیاهان دارویی*، ۱، ۲۳-۴.

قادری، علی؛ احمدی، خدیجه؛ پوریایی، احمد؛ و آذرباد، حمیدرضا (۱۴۰۰). مروری بر خواص درمانی گیاه دارویی ختمی از دیدگاه طب سنتی. *اولین همایش ملی گیاهان دارویی، کارآفرینی و تجاری‌سازی*، جیرفت. <https://civilica.com/doc/1353674>

قدیمی‌جویی، معصومه؛ و قوام، منصوره (۱۴۰۱). بررسی میزان علاقه، شناخت و کاربرد گیاهان دارویی بومی در بین مردم روستای جوبن استان گیلان. *تاریخ پزشکی*، ۱۴ (۴۷)، ۱-۱۸.

طفی‌زاده دهکردی، سحر؛ شاکریان، امیر؛ و محمدی نافچی، عبدالرضا (۱۳۹۲). تأثیر عصاره گیاه سنگ بر خواص حسی، ماندگاری و میزان ویسکوزیته ماست. *داروهای گیاهی*، ۴ (۱)، ۴۹-۵۷.

محمدی، امیر (۱۴۰۰). تاریخ لیلاخ: پیش‌از تاریخ تا دوره معاصر. سندج: انتشارات دانشگاه کردستان.

محمدی، عادل (۱۴۰۳). تحلیل استعاره‌های رایج پیرامون تنوع زبانی در اذهان کنشگران اجتماعی. *تحلیل گفتمان ادبی*، ۲ (۳)، ۱۱۰-۱۲۳.

مدرسی قوامی، گلناز (۱۳۹۵). فرهنگ توصیفی آواشناسی و واج‌شناسی. تهران: نشر علمی.

مصطفی (۱۳۸۸). فلور ایران به زبان فارسی. تهران: مؤسسه جنگل‌ها و مراتع.

مقصودی، منیژه؛ و صالحی، پروین (۱۳۹۳). گیاه‌قوم‌شناسی منطقه اوان. *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۶۷، ۲۴۴-۲۶۹.

مهمان‌نواز، س.ا؛ و موسوی، ا. (۱۳۸۴). دانش، اعتقاد و عملکرد مردم شهرستان سمنان به گیاهان دارویی. *همایش ملی توسعه پایدار گیاهان دارویی*، ۱، ۱-۱۲.

هوشیدری، فرحناز (۱۳۸۸). گیاهان دارویی استان کردستان. *تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۲۵ (۱)، ۹۲-۱۰۳.

References

- Alexiades, M. N., & Sheldon, J. W. (1996). *Selected guidelines for ethnobotanical research: a field manual*. Bronx, NY: The New York Botanical Garden.
- Amini, A. (2002). *Culture of medicinal plants*. Amol: Shahr Publications. (in Persian)
- Asadi, M. (2009). *Flora of Iran* (Vol. 3). Tehran: Institute of Forests and Rangelands. (in Persian)
- Asiimwe, S., Namukobe, J., Byamukama, R., & Imalingat, B. (2021). Ethnobotanical survey of medicinal plant species used by communities around Mabira and Mpanga Central Forest Reserves, Uganda. *Tropical Medicine and Health*, 49(1), 52. <https://doi.org/10.1186/s41182-021-00344-1>
- Berkes, F., Colding, J., & Folke, C. (2000). Rediscovery of traditional ecological knowledge as adaptive management. *Ecological Applications*, 10(5), 1251-1262. [https://doi.org/10.1890/1051-0761\(2000\)010\[1251:ROTEKA\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1890/1051-0761(2000)010[1251:ROTEKA]2.0.CO;2)
- Bruschi, P., Sugni, M., Moretti, A., Signorini, M. A., & Fico, G. (2019). Children versus adults' knowledge of medicinal plants: An ethnobotanical study in Tremezzina (Como, Lombardy, Italy). *Revista Brasileira de Farmacognosia*, 29(5), 644-655. <https://doi.org/10.1016/j.bjp.2019.05.005>
- Carr, P. (2008). *Glossary of phonology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cox, P. A. (2000). Will tribal knowledge survive the millennium? *Science*, 287(5450), 44-45. <https://doi.org/10.1126/science.287.5450.44>

- Cunningham, A. B. (2008). People's science: Southern African ethnobotany in global perspective. *South African Journal of Botany*, 74(2), 357. <https://doi.org/10.1016/j.sajb.2008.01.002>
- Dahlberg, A. C., & Trygger, S. B. (2009). Indigenous medicine and primary health care: The importance of lay knowledge and use of medicinal plants in rural South Africa. *Human Ecology*, 37(1), 79-94. <https://doi.org/10.1007/s10745-008-9194-7>
- Edwards, S. (2023). *The ethnobotanical: A world tour of indigenous plant knowledge*. London: Greenfinch publishing.
- Evans, W. C. (2008). *Trease and Evans' Pharmacognosy*. London: WB Saunders Company Ltd.
- Fan, Z. Q. (2006). The mechanism of euphemism: A cognitive linguistic interpretation. *US-China Foreign Language*, 4(7), 71-74.
- Fishman, S. (1997). Student writing in philosophy: A sketch of five techniques. *New Directions for Teaching and Learning*, 69, 58-59. <https://doi.org/10.1002/tl.6906>
- Garnatje, T., Peñuelas, J., & Vallès, J. (2017). Reaffirming 'ethnobotanical convergence'. *Trends in Plant Science*, 22(7), 640-641. <https://doi.org/10.1016/j.tplants.2017.06.004>
- Ghaderi, A., Ahmadi, Kh., Poriae, A., & Azarbad, H. (2020). A review of the therapeutic properties of the medicinal plant Marshmallow from a traditional perspective. *The First National Conference on Medicinal Plants*, Jiroft. <https://civilica.com/doc/1353674> (in Persian)
- Ghadimi Joboni, M., & Ghavam, M. (2022). Investigating interest and understanding the use of native medicinal plants by the people of Jubon Village of Guilan Province. *Tārīkh-I Pizishkī*, 14(47), 1-18. <https://doi.org/10.22037/mhj.v14i47.34077> (in Persian)
- Grenier, L. (1998). *Working with indigenous knowledge: A guide for researchers*. Ottawa: International Development Research Centre (IDRC).
- Hershberger, J. W. (1896). The purposes of ethno-botany. *Botanical Gazette*. 21(3), 146-154. <https://doi.org/10.1086/327316>
- Hooshidari, F. (2009). Medicinal plants of Kurdistan province. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*, 25(1), 92-103. (in Persian)
- Hossaini, S., Abarsaji, G., & Hossaini (Habib), S. (2009). Medicinal plants of Golestan province. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*, 24(4), 472-498. (in Persian)
- Kraipeerapun, K., & Thongthaw, S. (2007). The development of ethnobotany curriculum for students in rural schools: An approach that incorporates the needs and insights of lokal communities. *International Education Journal*, (Online) 8(1), 64-70.
- Lotfizadeh Dehkordi, S., Shakerian, A., & Abdolreza, M. N. (2013). Effect of extract from *Tragopogon graminifolius* DC. on sensory properties, shelf life, and viscosity rate yogurt. *Herbal Medicines*, 4(1), 49-57. (in Persian)
- Łuczaj, Ł. (2023). Descriptive ethnobotanical studies are needed for the rescue operation of documenting traditional knowledge. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 19(1), 37. <https://doi.org/10.1186/s13002-023-00605-0>
- Maghsoodi, M., & Salehi, P. (2015). Ethno-Botany of the Ovan Region. *Social Sciences*, 21(67), 241-269. (in Persian)
- Mehmanavaz, S. A., & Mousavi, A. (2005). Knowledge, belief and practice of the people of Semnan city towards medicinal plants. *National Conference on Sustainable Development of Medicinal Plants*. (in Persian)
- Modarresi Ghavami, G. (2016). *descriptive dictionary of phonetics and phonology*. Tehran: Elmi. (in Persian)
- Mohammadi, A. (2022). *History of Lilac: From Prehistory to the Contemporary Period*. Sanandaj: Kurdistan University Press. (in Persian)
- Mohammadi, A. (2023). Analyzing common metaphors about linguistic diversity in the minds of social actors. *Literary Discourse Analysis*, 2(3), 110 -123 (in Persian)
- Navia, Z. I., Suwardi, A. B., & Baihaqi, B. (2021). Ethnobotanical study of medicinal plants used by local communities in Sekerak Subdistrict, Aceh Tamiang, Indonesia. *Biodiversitas Journal of Biological Diversity*, 22(10), 4520-4532. <https://doi.org/10.13057/biodiv/d221046>
- Popovic, Z., Matic, R., Bojovic, S., Stefanovic, M., & Vidakovic, V. (2016). Ethnobotany and herbal medicine in modern complementary and alternative medicine: An overview of publications in the field of I&C medicine 2001-2013. *Journal of Ethnopharmacology*, 181, 182-192. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2016.04.017>

- Ralte, L., Sailo, H., & Singh, Y. T. (2024). Ethnobotanical study of medicinal plants used by the indigenous community of the western region of Mizoram, India. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 20(1), 2. <https://doi.org/10.1186/s13002-024-00636-7>
- Rashidi, S., Farajee, H., Jahanbin, D., & Mirfardi, A. (2012). Evaluation of knowledge, belief, and practice of Yasouj people towards pharmaceutical plants. *Journal of Medicinal Plants*, 11(41), 177-184. (in Persian)
- Rasool Hassan, B. A. (2012). Medicinal plants (importance and uses). *Pharmaceutica Analytica Acta*, 3(10), 2153-435. <https://doi.org/10.4172/2153-2435.1000180>
- Razmjoui, D., Zarei, Z., & Raham, A. (2017). Ethnobotanical study (identification, therapeutic properties and use) of some medicinal plants of Behbahan city, Khuzestan province. *Quarterly Journal of Medicinal Plants*, 16(64), 33-49. (in Persian)
- Rechinger, K. H. (1963-2005). *Flora Iranica* (Vol. 1-176). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Saadati, R., Sattarian, A., Daneshvar, A., & Amini, E. (2023). Ethnobotanical study (with emphasis on medicinal uses) on Eastern Golestan province (Turkmen tribes) plants. *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research*, 39(1), 16-37. (in Persian)
- Scherrer, M. M., Zerbe, S., Petelka, J., & Säumel, I. (2023). Understanding old herbal secrets: The renaissance of traditional medicinal plants beyond the twenty classic species? *Frontiers in Pharmacology*, 14, 1141044. <https://doi.org/10.3389/fphar.2023.1141044>
- Serrentino J. (1991). *How natural remedies work*. Point Roberts: Hartley & Marks Publishers.
- Siddique, Z., Shad, N., Shah, G. M., et al. (2021). Exploration of ethnomedicinal plants and their practices in human and livestock healthcare in Haripur District, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 17, 55. <https://doi.org/10.1186/s13002-021-00478-2>
- Simbo, D. J. (2010). An ethnobotanical survey of medicinal plants in Babungu, Northwest Region, Cameroon. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 6, 8. <https://doi.org/10.1186/1746-4269-6-8>
- Sofowora, A. (2008). *Medicinal plants and traditional medicine in Africa* (3rd ed.). Ibadan: Spectrum Books.
- Tabad, M. A., Abaszadeh, V., Maroofi, H., & Jalilian, N. (2021). Floristic study of Lailakh region in Dehgolan, Kurdistan Province. *Journal of Plant Research (Iranian Journal of Biology)*, 34(2), 297–315. (in Persian)
- Turner, N. J. (1995). *Plant technology of the first people of British Columbia: Including neighboring groups in Washington, Alberta, and Alaska*. Victoria, BC: Royal British Columbia Museum Handbook Series.
- Tuxill, J. D., & Nabhan, G. P. (2001). *People, plants, and protected areas: A guide to in situ management*. London: Earthscan.
- Ziaei, S. A., Dastpak, A., Naqdibadi, H., Pourhosseini, L., Hemmati Moghadam, A., & Mahin Gharavi, N. (2004). An overview of the artichoke plant *Cynara scolymus* L. *Medicinal Plants*, 4(13), 1–10. (in Persian)